

Γράφει ο

Βύρων Τομάζος

Μηχανολόγος,

Απόφοιτος ΠολυτεχνείουΜονάχου
e-mail: btomazos@gmail.com

Το καλοκαίρι στα γενέθλιά μου, μία φίλη μας, καθηγήτρια φι-λόλογος σε γυμνάσιο, μου δώρισε το βιβλίο του **Κ. Θ. Δημαρά, Νεοελληνικός Διαφωτισμός**, εκδ. Ερμής. Της είπα ότι το βρήκα εξαιρετικά ενδιαφέρον καθώς δεν γνώριζα τίποτα για τον Ελληνικό Διαφωτισμό, παρόλο που στο Γυμνάσιο, στη Χίο, μάθαμε πολ-λά για τον Χιώτη Αδαμάντιο Κοραή και την εποχή του και συχνά μας μιλούσαν για τον Νεόφυτο Βάμβα και τον Γιάννη Ψυχάρη. Θυμάμαι ότι τόνι-ζαν τον σημαντικό ρόλο που έπαιξαν στην παι-δεία του Γένους. Το έναυσμα, λοιπόν, για να γράψω αυτό το άρ-θρο ήταν η εντύπωση που μου έκανε ο άγνωστος σε μένα Ελληνικός Διαφωτισμός και το κενό που είχα στις γνώσεις μου.

Μια σταγόνα ιστορίας

Ας αρχίσουμε με λίγα λόγια για τον Διαφωτισμό, για να "φρεσκάσουμε" όσα μάθαμε στο σχολείο. **Ο Διαφωτισμός** αποτελεί σημαντικό **πνευματικό κίνημα**, που διαμορφώθηκε στη Δυτική Ευρώπη από τα **τέλη του 17ου** και σε όλο τον **18ο αιώνα**, το οποίο οι ίδιοι οι Γάλλοι Διαφωτιστές αποκάλεσαν **«Siècle des lumières»** (Εποχή του Διαφωτισμού), θεωρώντας τους εαυτούς τους **φωτοδότες**.

Κύριοι στόχοι του Διαφωτιστών ήταν αφενός η **λύτρωση** του ανθρώπινου πνεύματος από τις προλήψεις, τις δεισιδαιμονίες, την αυθεντία του κράτους και της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και αφετέρου η **επικράτηση** του ορθού λόγου, η πνευματική ελευθερία, η ανεξήθρσκια και ο σε-βασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Πρωτοεμφανίστηκε στην **Αγγλία**, κορυφώθηκε στη **Γαλλία** και εξαπλώθηκε στην Ευρώπη και έ-ξω απ' αυτήν.

Βασικός φορέας των νέων ιδεών που έφερε ο Διαφωτισμός ήταν η ανερχόμενη αστική τάξη που μέχρι εκείνη την εποχή παρέμενε αποκλει-σμένη από το σύστημα της απολυταρχίας.

Κορυφαίοι εκπρόσωποι του Διαφωτισμού υ-πήρξαν οι **Ρουσό, Βολτέρος, Ντιντερό, Μοντε-σκιέ και Ντ' Αλαμπέρ**. Οι ιδέες τους συνοψίστη-καν στην **Εγκυκλοπαίδεια**, ένα συλλογικό έργο 33 τόμων. Σε αυτό οι διαφωτιστές παρουσίασαν όλες τις νέες γνώσεις, καθώς και τις νέες ιδέες που κινούνταν στον λαό να δημιουργήσει μια γνώμη, μία **κοινή γνώμη** και διαφωτιστικές ιδέες παρότι διαδόθηκαν, αρχικά, στα ανώτερα μορφωμένα κοινωνικά στρώματα, εντούτοις πολλές από αυ-τές έγιναν δημοφιλείς μέσα από την κυκλοφορία εκλαϊκευμένων βιβλίων, τα οποία έφεραν σε επα-φή ευρύτερα τμήματα της κοινωνίας με τον επι-σημονικό λόγο.

Οι πολιτικές και φιλοσοφικές συζητήσεις υπερβαίνουν τα μέχρι τότε στενά όρια του κύκλου των συγγραφέων και των ανθρώπων των γραμμάτων και γίνονται πλέον υπόθεση και του λαού.

Νεοελληνικός Διαφωτισμός

Είναι **ιδεολογικό, φιλολογικό, γλωσσικό** και **φιλοσοφικό** ρεύμα που, κατά μία άποψη, επιχείρησε να μεταφέρει τις ιδέες και τις αξίες του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, του οποίου και αποτελεί παρακλάδι, στον ελλαδικό χώρο, όπου ζούσαν άνθρωποι ελ-ληνικής εθνικής συνειδήσεως και ορθόδοξου γένους εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Κατά τον **Κωνσταντίνο Δημαρά**, ο οποίος **εισήγαγε και τον όρο** «Νεοελληνικός Διαφωτισμός», αυτός αποτελεί γιγγενές και ενδογενές φαινό-μενο του ελληνισμού που συναντιέται με τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό και επηρεάζεται από αυτόν χωρίς όμως η αρχικήτου δυναμική να πάψει να είναι εγχώρια. Το αρχκό χρονικό όριο αυτού του ρεύματος προσδιορίζεται το 1700 με την ανάθεση σε ελληνικά χέρια της εξουσίας των **παρίστριων** ηγεμονιών [Ιστρος, αρχαία ονομασία του Δού-ναβη]· παρίστριες, οι παραδουνάβιες ηγεμονίες **Μολδαβίας** και **Βλαχίας**], όπου δημιουργούνται ισχυροί ημιανεξάρτητοι πυρήνες δεκτικότητας των δυτικών πολιτισμικών στοιχείων.

Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή Το 1774 αρχίζει η λεγόμενη **«περίοδος ανακαίνισης»** με την υπογραφή της Συν-θήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή. Σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης, η Ρωσία εξασφάλιζε το **δικαίωμα** της **ελευθέρης ναυσιπλοΐας** των υπό **ρωσική σημαία** εμπορικών πλοίων στα **Στενά του Βοσπόρου**. Σε ό,τι αφορά στα ελληνικά ενδιαφέρο-ντα, κατοχύρωσε νομικά το **δικαίωμα** της **χρήσης** της ρωσικής σημαίας από Έλληνες πλοιοκτίτες, όπως και τη ναυπήγηση πλοίων **μεγάλου εκτοπίσματος**. Ακολουθώντας πιστά τα γεω-στρατηγικά της συμφέροντα, η Ρωσία ενδιαφερόταν άμεσα για την ανάπτυξη της ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας, είτε εξαιτίας της έλλειψης ρωσικών εμπορικών πλοίων για τη μεταφορά ε-μπορευμάτων είτε εξαιτίας της ναυτικής δεξιάότητας των ελλήνι-κών πληρωμάτων. Χρησιμοποιώντας, λοιπόν, τη ρωσική σημαία ο εμπορικός στό-λος των Ελλήνων караβοκёрηδων απέκτησε τον έλεγχο σημα-νικού μέρους του εμπορίου που αναπτύχθηκε θεαματικά.

Η ανοδική πορεία Οι Έλληνες που ζουν στη Δύση πα-ρακολουθούν από κοντά όλες τις αλλαγές που γίνονται στη σκέ-ψη, παρακολουθούν τις ανακαλύψεις πάνω στις νέες τεχνικές, α-νακαλύπτουν τις ιδεολογικές αρχές πάνω στις οποίες στηρίζεται η Γαλλική Επανάσταση, κοντολογίς με **αφετηρία τις παροικίες**, ο ελληνισμός ήρθε σε **επαφή** με τις **ιδέες του Διαφωτισμού**. Οι **έμποροι** και γενικότερα οι Έλληνες που ταξίδευαν στην Ευ-ρώπη έγιναν οι φορείς διάδοσης αυτών των ιδεών στον ελλαδι-κό χώρο. Οι караβοκροираи και οι πραγματευτάδες δεν φέρνουν μονάχα πλούτο από τις δυτικές χώρες όπου ταξιδεύουν· μαζί με τα πλούτη φέρνουν τον πόθο μιας καλύτερης ζωής, την πεποι-θηση ότι την καλύτερη αυτή ζωή τη δίνει η **παιδεία** στον άνθρω-πο, η παιδεία που είναι μητέρα της **ελευθερίας**. Έτσι η **εκπαί-δευση συνδέθηκε** με τον **αγώνα** για ελευθερία και, γύρω στα μέσα του 18ου αιώνα, διαμορφώθηκε ένα κίνημα που, επιδιώκο-ντας τη διάδοση των διαφωτιστικών ιδεών μεταξύ των Ελλήνων, αποσκοπούσε στην ιδεολογική προετοιμασία του αγώνα για την ελευθερία.

Βαθμιαία, πόλεις όπως η **Θεσσαλονίκη**, τα **Ιωάννινα**, η **Σμύρνη** και η **Χίος** εξελίχθηκαν σε σημαντικά εμπορικά κέντρα, με πρω-ταγωνιστική ελληνική παρουσία και σε αυτές αναπτύχθηκε κυ-ρίως το κίνημα του ελληνικού Διαφωτισμού.

Για το Φανάρι και τους Φαναριώτες αξίζει να γίνει ιδιαίτερη α-ναφορά. Οι **Φαναριώτες** ήταν μία εκ των κοινωνικών ομάδων του ελληνικού έθνους που κατάφεραν να αναδειχθούν, μέσα από την άσκηση επιστημονικών επαγγελμάτων και την οικονομική τους

ευρωστία, στον **διοικητικό μηχανισμό** της Οθωμανικής Αυτο-κρατορίας. Η νέα αυτή αριστοκρατία εγκαταστάθηκε γύρω α-πό το Πατριαρχείο, στη νέα του έδρα, στη συνοικία του Φαναρί-ου. Οι ορθόδοξοι Φαναριώτες ασχολήθηκαν με το εμπόριο και ή-ταν οι πλέον **καλλιεργημένοι, γλωσσομαθείς** και με εμπειρία α-πό την Ευρώπη, υπήκοοι της Αυτοκρατορίας. Δεν είναι λοιπόν, υπερβολική η άποψη ότι κύριοι φορείς του Διαφωτισμού για την Ελλάδα υπήρξαν οι Φαναριώτες.

Χίος Δεν είναι η χιώτικη καταγωγή μου που με ωθεί να γρά-ψω λίγα περισσότερα για τη Χίο και τον ρόλο της στον Νεοελ-ληνικό Διαφωτισμό. Οι **Χιώτες** φαίνεται ότι αποτελούσαν την **ι-σχυρότερη οικονομικά** ομάδα Ελλήνων **εμπόρων** της διαπο-ράς, δημιουργώντας ένα πανίσχυρο εμπορικό δίκτυο **-το χιώτι-κο δίκτυο-** που εκτεινόταν από τη Νέα Υόρκη και τη Νέα Ορλε-άνη μέχρι την Τεργέστη και την Αγία Πετρούπολη, και από την Κωνσταντινούπολη μέχρι τη Μανδράς, και εμπορεύονταν σιτη-ρά, βαμβάκι, μετάξι, λινάρόσπορο, πορσελάνες, ξυλεία, δέρμα-τα, υφάσματα και βέβαια μαστίχη που τους εξασφαλίζει και προ-νόμια από τον Σουλτάνο. Μιμούμενοι τους προσοδευτικούς λα-ούς της Δύσης εγκαινιάζουν το 1792 τη **Μεγάλη Σχολή της Χώ-ρας**, όπου νέοι από την Ελλάδα και την Κωνσταντινούπολη κα-ταφθάνουν για να φοιτήσουν **δωρεάν** και να λάβουν **ευρωπαϊκή παιδεία**. Χιζίζουν **νοσοκομείο** με **λοιμοκαθατήριο**, στήνουν το καλύτερο **τυπογραφείο** στην Ανατολή και φτιάχνουν την περί-φημη **βιβλιοθήκη Κοραΐς** - πολλές ώρες πέρασα εκεί στα μα-θητικά μου χρόνια. Σε αυτή τη βιβλιοθήκη **κληροδότησε** ο Αδα-μάντιος Κοραΐς πολλά από τα βιβλία του, που αποτελούσαν και το μοναδικό περιουσιακό του στοιχείο.

Παράλληλα λειτουργούν το **Φροντιστήριο Αγίων Αναργύρων** (μέσα 17ου αιώνα), η **Σχολή του Αγίου Βίκτωρος** (1666), και το **Γυμνάσιο της Χίου** (1815).

Μεταφράσεις και εκδόσεις Επίσης, οι Έλληνες ομο-γενείς των οργανωμένων παροικών της Ευρώπης έγιναν η αιχ-μή του δόρατος στο διαφωτιστικό ρεύμα, χρηματοδοτώντας **με-ταφράσεις** και **εκδόσεις** βιβλίων. Βασικά στηρίγματα αυτού του ρεύματος ήταν αφενός η οικονομική ανάπτυξη και αφετέρου η **ανακάλυψη της τυπογραφίας** και η **διάδοση του γραπτού λό-γου**.

Τα **ελληνικά βιβλία τυπώνονται** πλέον σε πολλές **ευρωπαϊκές πόλεις** και κάποια σε τυπογραφεία στο έδαφος του οθωμανικού κράτους, στην Κωνσταντινούπολη, τη Μοσχόπολη (πόλη στην περιοχή της Κορυτσάς με μεγάλη οικονομική και πνευματική ε-νάπτυξη κατά τον 18ο αιώνα), στη Μολδοβλαχία και αλλού. Υπο-λογίζεται πως από την πρώτη εμφάνιση τυπωμένων ελληνικών βιβλίων μέχρι το 1820 **εκδόθηκαν** περίπου **5.000 τίτλοι**.

Η Βενετία, η Τεργέστη, η Ρώμη, η Λειψία, η Βιέννη, αλλά και η Αγία Πετρούπολη, η Οδησός και η Μόσχα, το Ιάσολ και το Βου-κουρέστι στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες, πόλεις με ισχυρές ελ-ληνικές παροικίες, αποκτούν σταδιακά σπουδαίους εκδοτικούς οίκους και τυπογραφεία ελληνικής ιδιοκτησίας και με Έλληνες τυπογράφους. Τυπογραφεία που τυπώνουν ελληνικά βιβλία λει-τούργησαν και στην Αγγλία (Λονδίνο, Οξφόρδη, Κέμπριτζ) και στη Γερμανία (Ερφούρτη). Στο Παρίσι, αλλά και σε όλη τη Γαλ-λία, λειτούργησαν τυπογραφεία που διακρίθηκαν για τις περίτε-χνες γραμματισοεπές ικανότατων χαρακτών.

Οι εκδοτικές προσπάθειες του **Πολυζώη Λαμπαντζιώτη**, του **Ανθίμου Γαζή**, του **Γρηγορίου Κωνσταντά** και κυρίως του **Νεο-φύτου Δούκα** -που εξέδωσε και μοίρασε δωρεάν χιλιάδες αντί-τυπα σε δασκάλους και μαθητές- φανερώνουν ότι ο **εμπορευό-μενος λόγιος σμίγει με τον λόγιο έμπορο**.

Οι αλλαγές Οι ελληνικοί πυρήνες του Εξωτερικού δεν α-κτινοβολούν δυτική παιδεία μόνο μέσα από τα έντυπα. Κοντά σ' αυτά υπάρχει ένας κόσμος εμπειριών, ο οποίος είτε μέσω της ό-σμωσης είτε της άμεσης επαφής, σπάζει τις παραδόσεις και τις καθημερινές συνήθειες και δημιουργεί καινούργιες καταστά-σεις.

Η ενδυμασία, η διαίτα, οι σχέσεις των δύο φύλων, δηλαδή ό,τι ονομαζόταν τότε **Χρηστοθήεια**, θα υποστούν πολύ βαθιές με-ταβολές από την επαφή με τη Δύση και τη γοητεία που ασκεί αυτή η επαφή. Οι έμποροι που πηγαίνουν στην Ευρώπη αρχί-ζουν να φορούν τα **φράγκα**, όπως τα χαρακτηρίζουν οι αφε-λέστεροι, υπονώντας ελευθεριότητα και καλοπέραση. Οι πιο συντηρητικοί σοκάρονται και πολλοί συστήνουν να μην πηγαί-νουν οι νέοι στη Δύση ούτε για εμπορία, γιατί ελλοχεύουν κίν-δυνοι ακόμη και από μικρούς καθημερινούς εθισμούς.

Οι δύο κόσμοι, ο δυτικός από τη μια και ο αρχαίος από την άλ-λη, θα συγκρουστούν σφοδρά στο πεδίο της **γλώσσας**. Η φιλο-λογική διαμάχη της εποχής, με επίκεντρο το γλωσσικό πρόβλη-μα, αντικατοπτρίζει μια πάλη ανάμεσα στα **παραδοσιακά** και τα **νεωτερικά** ρεύματα της ελληνικής κοινωνίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο καταγόμενος από τη Χίο **Γιάννης Ψυχάρης** (1854-1929), καθηγητής της ελληνικής γλώσσας στο Παρίσι, γνωστός για τον ρόλο του στο κίνημα του δημοτικισμού και τον αγώνα του για την καθιέρωση της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας του ελληνικού κράτους.

Οι αντιδράσεις Όπως ήταν αναμενόμενο, όλος αυτός ο αναβρασμός δεν ήταν δυνατόν να μην εγείρει αντιδράσεις. Οι αλλαγές δεν έγιναν εύκολα, ούτε διέθεταν γενικό χαρακτήρη. Δημιουργήθηκαν προβλήματα οξέζατα και σημαντικότεα. Μια καινούργια κοινωνία προσπαθούσε να ανασυντάξει τους κώδι-κές της. Η εσχολογική ηθική δεν αρκούσε σε αυτές τις γενιές που ήταν γεμάτες κριτική διάθεση. Οι παραδοσιακές πρακτικές και προσανατολισμοί της εκπαίδευσης έδειξαν εξαιρετικές α-ντοχές στις προσπάθειες αντικατάστασής τους και ασφαλώς η **αντίδραση** των φορέων τους ήταν **έντονη**. Οι περιπέτειες πολ-λών Ελλήνων Διαφωτιστών σε ελληνικά σχολεία της εποχής εί-ναι τα τεκμήρια της επώδυνης προσπάθειας των Ελλήνων Λο-γίων για τον **αναπροσανατολισμό** της εκπαίδευσης. Η αντιδρα-ση αυτή οφειλόταν κυρίως στην μακρά **ελληνική παράδοση**, α-πό την αρχαιότητα διαμέσου των ρωμαϊκών χρόνων, που διατη-ρήθηκε επί της ουσίας καθόλη την διάρκεια της Τουρκοκρατίας και ενισχυόταν από την δυσπιστία και την ανησυχία της Ανατο-λικής Εκκλησίας για ό,τι προέρχεται από τη Δύση. Αυτά δε όλα γίνονται ακόμη πιο έντονα, όταν μετά την κατάρρευση της Βυ-ζαντινής Αυτοκρατορίας, την ευθύνη για τη διακυβέρνηση της ελληνικής εθνότητας κρατάει μόνο πλέον η Εκκλησία.

Η **στροφή** προς τις **επιστήμες** και πιο συγκεκριμένα η ε-κλαίκευση των δυτικών θετικών επιστημών του 18ου αιώνα, που εντάσσεται στο πνεύμα του Διαφωτισμού, δεν προκάλεσε σε πρώτη φάση την αντίδραση της Εκκλησίας ή των συντηρητικών λογίων που δημόηθαν τις Ελληνικές σχολές εκείνη την περίοδο. Οι διάφορες διαφωνίες παρέμειναν σε χαμηλούς τόνους. Η κύ-ρια αντίδραση στον Διαφωτισμό προερχόταν από τον **τοπικό κατώτερο κλήρο** και από τους παλαιότερους καθηγητές των Ελληνικών σχολείων, οι οποίοι έβλεπαν στο πνεύμα του Διαφω-τισμού, τον **κίνδυνο** της **κατάλυσης** της Ορθόδοξης παράδο-σης, της επικράτησης της Δυτικής Εκκλησίας ή του αθεϊσμού και την ανατροπή των παραδοσιακών αξιών που διατήρησαν το γένος στη ζωή.

Ένα άλλο θέμα που προκάλεσε αντίδραση ήταν η παρουσία του **τεκτονισμού** στον κοινωνικοπνευματικό χώρο. Οι πρώτες σχετικές μνείες γίνονται για παρουσία τεκτόνων, κυρίως λογίων και εμπόρων, στα **Επτάνησα**, την **Σμύρνη** και την **Πόλη**, λίγο πριν το 1750. Η μυστικότητα που καλύπτει αυτή την οργάνωση δεν επιτρέπει να γνωρίζουμε περισσότερα για τη δράση της μέ-σα στους ελληνικούς πυρήνες, όμως δεν πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι τεκτονικές παρουσίες απαντώνται σε εθνικά κινή-ματα που οδήγησαν στον Αγώνα.

Εκπρόσωποι του ελληνικού Διαφωτισμού
Αδαμάντιος Κοραΐς Γεννήθηκε στη **Σμύρνη** στις 27 Απρι-λίου **1748** και πέθανε στο **Παρίσι** στις 6 Απριλίου 1833. Πατέρας του ήταν ο Ιωάννης Κοραΐς, επιτυχημένος έμπορος μεταξίου με καταγωγή από τη **Χίο**.

Παπούς του, από την πλευρά της μητέρας του, ο **Αδαμάντιος Ρύσιος**, σημαντικός λόγιος της ε-ποχής του, δάσκαλος στη Σμύρνη και τη Χίο, ο οποίος πέθανε μόλις ένα χρόνο πριν τη γέννηση του Αδαμαντίου (1747), πριν προλάβει να διδάξει ελληνικά στα εγγόνια του, ό πως επιθυμούσε. Ο παπούς είχε πλούσια **βιβλιοθήκη**, όπου μεταξύ άλλων, υπήρχαν και έργα του Στράβωνα. Στη διαθήκη του έβαλε όρο οσι τα βιβλία θα τα **κληρονομούσε όποιο εγγόνι του τελείωνε πρώτο το δημοτικό σχολείο**. Τον όρο αυτό έμελλε πρώτος να εκπληρώσει ο δωδεκαετής Κοραΐς το 1760. Τα πρώ-τα του γράμματα τα διδάχθηκε στην **Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης**. Τα χρόνια στη σχολή αυτή περιέγραψε αργότερα σε επιστολή του με τις λέξεις «διδασκαλίαν πολλά πτωχήν, συνω-δουμένην με ραβδισμόν πλουσιοπάροχον». Ο Αδαμάντιος ό-μως, άντεξε καθώς στόχος του ήταν η βιβλιοθήκη του παππού. Προόδευσε στην εκμάθηση της **αρχαίας ελληνικής γλώσσας**. Επίσης στην εφηβεία του άρχισε να μαθαίνει **γαλλικά, ιταλικά** και **λατινικά**. Στα 1771 πηγαίνει στην **Ολλανδία**, για να ασχολη-θεί με το εμπόριο, αλλά και εκεί τον κερδίζει η μελέτη και κάθε είδους σπουδή: από την κιθάρα και το σπαθί ως τα μαθηματικά και τα εβραϊκά. Είναι χαρακτηριστικό αυτό που έγραψε ένας έ-μπειρος υπάλληλος του πατέρα του: **«ετούτος για νεγτόζο [κα-τάστημα] δεν είναι»**. Επιστρέφει στη Σμύρνη το 1778 και μετά α-πό λίγα χρόνια φεύγει ξανά για το **Μομπελιέ**, όπου σπουδάζει **ιατρική**. Ο θάνατος του πατέρα του, το 1783, και η οικονομική καταστροφή της οικογένειας, βυθίζει τον Κοραΐ στη φτώχεια, που δεν τον εγκατέλειψε μέχρι τον θάνατό του. Ολοκληρώνει τις σπουδές του στην ιατρική χάρη στην οικονομική ενίσχυση του **Μακαρίου Νοταρά**. Τα πρώτα του δημοσιεύματα τα έκανε για λόγους βιοπορισμού. Βαθύς γνώστης της ελληνικής γλώσσας, απέκτησε φήμη μεταξύ των δυτικών σοφών για την **ελληνομά-θεία** του. Άλλωστε η διδακτορική του διατριβή, με θέμα τον Ιπποκράτη, αποτελεί διασταύρωση των ιατρικών και των φιλολο-γικών του σπουδών. Η ενασχόληση με τα φιλολογικά προκαλούν τη μετάβασή του στο **Παρίσι**, αρχικά για λίγο, εντέλει όμως για σαρανταπέντε αδιάκοπα χρόνια. Στη διάρκεια της παραμονής του εκεί, **τύπωσε** πολλά έργα του που παρακινούσαν σε **εξε-γερση**. Από τα πρώτα είναι η γνωστή **Αδελφική διδασκαλία προς τους Γραικούς** (1798), που συνιστούσε απάντηση στην Πατρική διδα-σκαλία, ένα κείμενο που αποδίδεται στον πατριάρχη Ιεροσολύ-μων Άνθιμο και το οποίο αποσκοπούσε στην αποτροπή της δι-είσδυσης των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης στην Ελλάδας. Το 1805, με την υλική ενίσχυση των Ζωσιμάδων, άρχισε την έκ-δοση της **Ελληνικής Βιβλιοθήκης**, μιας σειράς με έργα αρχαίων συγγραφέων, με προλεγόμενα τους «Αυτοσχεδίους Στοχα-σμούς» του, για την παιδεία και τη γλώσσα, για την οποία υπο-στήριξε το μέσο δρόμο. Δεν ήθελε ούτε την αρχαία ελληνική, ούτε τη δημοτική. Ο μέσος δρόμος του Κοραΐ ήταν η **καθαρεύου-σα**.

Η έκδοση της **Ιλιάδας** είναι από τα πλέον emblemατικά συγ-γραφικά και εκδοτικά επιτεύγματα του Νεοελληνικού Διαφωτι-σμού. Αξιοποιώντας περίτεχνα ένα πλέγμα επισημομένων προ-σώπων, από τα οποία ξεχωρίζει ο περιώνυμος **Παπα-Τρέφας**, ο Κοραΐς μεθοδικά και με παιγνιώδη τρόπο, διακηρύσσει τις θε-μελιώδεις αρχές του πολιτισμικού και πολιτικού του οράματος. Οι **Πολιτικά παραινέσεις του προς τους αγωνιζομένους Γραι-κούς**, οι **Επιστολαί** του στους αρχηγούς της Επανάστασης, στις κοινότητες και τις παροικίες του εξωτερικού, στους εμπόρους και τους μορφωμένους πατριώτες, τα **υπομνήματα** του στους ξένους ηγέτες για τον ελληνικό αγώνα (**επιστολή** του στον πρό-εδρο των ΗΠΑ **Τόμας Τζέφερσον**), τα **άρθρα** και τα **φυλλάδια**

του για τα δικαιώματα του Έθνους και την αληθινή κατάσταση των πραγμάτων της πατρίδας του, **ενθάρρυναν** τους μαχόμε-νους, προκάλεσαν τον **θαυμασμό** των ξένων και δημιούργησαν το **φιλελληνικό κίνημα** της Γαλλίας. Ο ίδιος δεν κατέβηκε στην επαναστατημένη Ελλάδα, για να πο-λεμήσει με το όπλο στο χέρι, γιατί ήταν πια γέρος. Πολέμησε ό-μως με την πένα του. Γράφει χαρακτηριστικά ο Δημαράς: «Όταν λέει και ξαναλέει ο Κοραΐς το **“Δράξατε παιδείας”**, ξέρει καλά ότι συμβουλεύει τους συμπατριώτες του ν’ αδράξουν στα χέρια τους ένα όπλο.

Ευγένιος Βούλγαρης Γεννήθηκε στην **Κέρκυρα** το **1716**. Σπούδασε στα **Ιωάννινα** και διδάξε στην ονομαστή **Φλαγγίνειο Σχολή** της **Βενετίας**, στη **Μαρουσαΐα Σχολή** των **Ιωαννίνων**, στην **Αθωνιάδα Ακαδημία** και στην **Μεγάλη του Γένους Σχολή** της **Κωνσταντινούπολης**. Το 1787 έγινε μέλος της **Αυτοκρατο-ρικής Ακαδημίας Επιστημών της Ρωσίας** και το 1802 αποσύρ-θηκε στη Μονή του Αγίου Αλεξάνδρου Νιέφσκι, όπου πέθανε το 1806 σε ηλικία 90 ετών.

Υπήρξε θαυμαστής του Βολτέρου και ο πιο θερμός υποστηρι-κτής του. Στα έργα του Βούλγαρη συνυπάρχουν η νεότερη φι-λοσοφία και η πειραματική επιστήμη με την αφοσίωσή του στην Ορθοδοξία. Ο ίδιος είχε πει ότι παρέμενε ένας **«θεολόγών φι-λόσοφος»**.

Νεόφυτος Βάμβας Γεννήθηκε στη **Χίο**, ίσως το 1776 και πέθανε το 1855. Αφού σύμφωνα με "τα συστήματα του και-ρού, γυρίζοντας από πολιτεία σε πολιτεία και από σχολείο σε σχολείο **-Σίφνος, Πάτμος, Χίος, Πόλη-** εσύναξε γνώσεις αρκε-τές και ολίγα χρήματα" όπως γράφει ο Δημαράς, έφτασε το 1808 στο **Παρίσι** για να συμπληρώσει τις σπουδές του ή "μάλ-λον για να τους δώσει καινούργιο περιεχόμενο και να στραφεί από τα γράμματα προς τις θετικές επιστήμες". Απέκτησε την **εύνοια του Κοραή**, που τον είχε σαν παιδί του, και του εξα-σφάλισε τη **διεύθυνση της Σχολής της Χίου**. Πολεμήθηκε όχι τόσο για τα έργα και τις ιδέες του, όσο για τον χαρακτήρα του και κυρίως την αστοργία του απέναντι στον Κοραή. Κατάφερε να μην πεθάνει στην ψάθα, όπως ο ευεργέτης του, αλλά πλού-σιος πανεπιστημιακός καθηγητής και κληρικός. Έγραψε **διδα-κτικά εγχειρίδια** και **λόγους**.

Στα στενά πλαίσια ενός άρθρου δεν είναι δυνατόν να παρου-σιαστούν όλοι οι Έλληνες Διαφωτιστές. Αναφέρθηκαν ενδεικτι-κά ορισμένοι και ίσως μελλοντικά να δοθεί η ευκαιρία να μιλή-σουμε και για άλλους.

Το τέλος Με την Ελληνική Επανάσταση τελειώνει ο ιστο-ρικός κύκλος του ελληνικού Διαφωτισμού, όσο κι αν ακόμη και αργότερα, εξακολουθούμε να συναντάμε επιβιώσεις του. Από το 1821 νέες φροντίδες απορροφούν ολοκληρωτικά, επί μία δε-καετία, τις εθνικές δυνάμεις· όταν τελειώνει ο Αγώνας, η νεαρή Πολιτεία καλείται να αντιμετωπίσει προβλήματα που απαιτούν άμεση επίλυση, ενώ τα "πνευματικά" θέματα περνούν σε δεύτε-ρη μοίρα. Άλλωστε ***Primum vivere deinde philosophari***.

Πηγές: Κ. Θ. Δημαράς, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, εκδ. Ερμής, 10η έκδ., Αθήνα 2009, Στρατής Βογιατζής, Κάματος, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2022, Μπαμπτα-Google